

## TRADICIONALNO I MODERNO U VASPITNIM POSTUPCIMA RODITELJA

*Sažetak:* U radu se razmatraju vaspitni postupci roditelja u kontekstu bihevioralnog pristupa, prema kome se pozitivnim i negativnim potkrepljenjem, oblikuje ponašanje dece. U srpskoj patrijarhalnoj kulturi pod vaspitanjem se podrazumevalo kažnjavanje, obično fizičko i verbalno kažnjavanje, što govori da je vaspitanje bilo zasnovano na negativnom potkrepljenju. Verovanja koja su nekada postojala u odnosu na efikasnost ovog vaspitnog postupka su se menjala sa promenama koje su se dešavale u društvu, a koje su se reflektovale na porodično funkcionisanje i vaspitne postupke roditelja. Istraživanje je bilo organizovano sa ciljem da se utvrdi koji su vaspitni postupci roditelja dominantni u sprečavanju neprihvatljivog ponašanja dece. U istraživanju je bila korišćena skala za procenu vaspitnih postupaka roditelja (*Dimensions of Discipline Inventory – DDI*; Straus, Fauchier, 2007). Subjekti istraživanja su bili učenici osmog razreda, ispitano je 100 učenika, koji su popunjavali skale za procenu vaspitnih postupaka njihovih roditelja. Rezultati istraživanja su pokazali da je dominantni vaspitni postupak kod majki verbalno kažnjavanje, koje je zasnovano na negativnom potkrepljenju, dok je kod očeva dominantno nagrađivanje, koje je zasnovano na pozitivnom potkrepljenju. Utvrđene su statistički značajne razlike između roditelja u zastupljenosti verbalnog kažnjavanja, koje je veoma izraženo u vaspitnim postupcima majki. Rezultati istraživanja pokazuju da je kažnjavanje prisutno u vaspitnim postupcima roditelja, ali na jedan drugačiji način, kroz verbalno kažnjavanje i objašnjavanje, kao i da je takođe veoma prisutno i nagrađivanje, što ukazuje da je došlo do promena u verovanjima roditelja u odnosu na efikasnost fizičkog kažnjavanja, a što svedoči o jednom modernijem odnosu roditelja prema pozitivnom i negativnom potkrepljenju, odnosno kažnjavanju i nagrađivanju u porodičnom vaspitanju.

*Ključne reči:* bihevioralni pristup, vaspitni postupci roditelja, negativno potkrepljenje, kažnjavanje, pozitivno potkrepljenje, nagrađivanje

<sup>1</sup> Rad je urađen u okviru projekta 179074: *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

## 1. Vaspitni postupci roditelja u kontekstu bihevioralnog pristupa

Ljudi su od davnina koristili nagrade i kazne da bi suzbili nepoželjno i postigli poželjno ponašanje. Ovaj oblik učenja koristili su roditelji i nastavnici u procesu vaspitanja dece, kao i društvene zajednice u nastojanju da se njihovi članovi ponašaju na prihvatljiv, koristan način. Osnovni princip instrumentalnog učenja je jednostavan, radnje koje dovode do pozitivnih konsekvenci, uče se, a one koje ne dovode eliminišu se (Zdravković, 1980). Način instrumentalnog učenja se svodi na taktiku nagrađivanja za ponašanje koje se želi učvrstiti, a kažnjavanja za ponašanje koje se želi eliminisati. Kod razvijenih organizama, a naročito kod ljudi, u instrumentalno učenje se upliću i kognitivni procesi, pre svega pamćenje prethodnih zbivanja. Kada se nađu u istoj ili sličnoj situaciji, ljudi vrše istu ili sličnu radnju kako bi opet došli do željene nagrade. Ovaj način učenja je važan element vaspitnog postupka. Oduvek su se roditelji i vaspitači služili nagradama i kaznama da bi naučili decu da se ponašaju na jedan, a ne na drugi način. Skinner (Rot, 1972) je učenje iz konsekvenci ranijeg ponašanja obradio i nazvao operantno uslovljavanje. On je skovao termin „operantno uslovljavanje“ i na osnovu ove vrste učenja razvio tehnike kontrole ponašanja. Instrumentalno uslovljavanje predstavlja oblik učenja u kome čovek uči određeno ponašanje ne na osnovu stimulansa nego na osnovu konsekvenci svoga prethodnog ponašanja (Rot, 1972). Ako se klasično uslovljavanje može opisati kao S – R (Stimulus – Response) onda se instrumentalno uslovljavanje može opisati sa C – R (Consequence – Response). Operantno uslovljavanje podrazumeva da je ponašanje ljudi naučeno na osnovu spoljašnjih uticaja a ne refleksno odnosno uzrokovano unutrašnjim pokretačima. U instrumentalnom uslovljavanju ponašanje pojedinca je samo instrument da se postigne određena nagrada. Zato u klasičnom uslovljavanju stimulans mora biti prisutan svaki put da bi se određeno ponašanje proizvelo. U instrumentalnom uslovljavanju, nagrada ne mora svaki put biti prisutna da bi se pojedinac ponašao na način koji će ga dovesti do te nagrade.

Postoje 4 oblika instrumentalnog uslovljavanja (Robbins, 2003). Oni se međusobno razlikuju prema dva kriterijuma: da li se njima ponašanje pojedinca pojačava ili slabi i da li se njima ostvaruju pozitivne ili izbegavaju negativne posledice. To su: *Pozitivno pojačavanje* – proces kojim ljudi uče da ponavljaju ponašanje koje dovodi do pozitivnih konsekvenci. *Negativno pojačavanje ili učenje izbegavanjem* – proces kojim ljudi uče da ponavljaju ponašanje koje im omogućuje da izbegnu negativne posledice. *Kažnjavanje* – proces putem koga se ljudi uče da izbegavaju ponašanje koje izaziva negativne posledice. *Gašenje* – proces putem koga se ljudi uče da izbegavaju ponašanje koje ne dovodi do pozitivnih posledica.

U literaturi postoji izvesna zbrka u terminologiji u odnosu na razumevanje potkrepljenja i potkrepljivača. Skinner naziva potkrepljivače pozitivnim ili negativnim u zavisnosti od toga da li njihovo prisustvo ili odsustvo podstiče, tj. potkrepljuje određeno ponašanje. Hrana je obično pozitivan, a bol negativan potkrepljivač različitih oblika ponašanja (Kaličanin, 2006).

## 2. Vaspitni postupci i verovanja roditelja

Roditelji su u srpskoj patrijarhalnoj kulturi verovali da je dete po prirodi rđavo, nerazumno i neodgovorno i da ono može postati dobro odnosno – poslušno, mirno, uredno, razumno i odgovorno, samo pod pritiskom pretnji i batina. U srpskoj patrijarhalnoj kulturi su bila prisutna verovanja roditelja o efikasnosti fizičkog kažnjavanja. Briga o maloj deci i njihovom vaspitanju spadala je u takozvane „ženske poslove“. Tek kada dete toliko odraste, da se na njega može delovati razumnim sredstvima, putem govora i kada postane podložno moralnom vaspitanju, tek tada na scenu stupa otac kao predstavnik patrijarhalnog morala i započinje vaspitanje deteta, odnosno oblikovanje njegovog karaktera. Da bi u dete usadio moralne norme i čvrst sistem vrednosti i pravila ponašanja, otac mora, smatra se u patrijarhalnoj kulturi, da prema detetu, u svom ophođenju bude prevashodno ozbiljan, dostojanstven i strog. Nežan otac, veruje se „pokvario“ bi dete, jer bi ono postalo razmaženo. Važna uloga oca u vaspitanju dece bilo je kažnjavanje dece. Dok majka, babe i dede, mogu biti popustljivi prema deci, u srpskoj patrijarhalnoj kulturi otac mora biti strog i katkad nemilosrdan. Ovako propisano ponašanje zasniva se na verovanju da otac mora imati moralni autoritet i da može sa uspehom kontrolisati dečje ponašanje samo u slučaju kada ga se ona boje. Pošto se deca pribojavaju strogog oca, kada dete ne sluša, majka se koristi ocem kao nekom vrstom „strašila“, da zaplaši i natera dete na poslušnost. Otac se bavi decom starijeg uzrasta i to pre svega onom muškog pola. Sin tradicionalno pripada ocu i on je njegov glavni vaspitač i uzor (Trebješanin, 1991). Kako navodi Trebješanin kažnjavanje je bilo toliko često vaspitno sredstvo, da se pod vaspitanjem obično podrazumevalo kažnjavanje. Postojalo je verovanje da bez kažnjavanja dete neće biti dobar čovek. Roditelji su verovali da grdnjama i fizičkim kaznama mogu naterati dete da bude „dobro“, poslušno i vredno. Vaspitanje je bilo nezamislivo bez telesnog kažnjavanja, opšteprihvaćena je bila poslovice da je „batina iz raja izašla“. Repertoar fizičkih kazni se sastojao u šamaranju, isterivanju noću iz kuće, šibanju, vučenju za uši, batinanju motkom, kaišem (Trebješanin, 1991). Kada je u pitanju nagrađivanje, roditelji su bili mnogo suzdržaniji, jer su verovali da blagost u vaspitanju kvari decu. Retko kada su roditelji decu hvalili, milovali i ljubili, verovali su da deci treba uterati strah u kosti. Otac je imao ulogu disciplinatora, bio je zadužen za kažnjavanje, a majka bila zadužena za blagost, nežnost i ljubav. Roditelji su u srpskoj patrijarhalnoj kulturi verovali da je dete po prirodi rđavo, nerazumno i neodgovorno i da ono može postati dobro odnosno – poslušno, mirno, uredno, razumno i odgovorno, samo pod pritiskom pretnji i batina.

Mnoga sociološka istraživanja govore da je čak 90% roditelja u Srbiji sklono fizičkom kažnjavanju dece (Trebješanin, 1991). Kulturološki posmatrano, u svakom narodu koji neguje ratnički duh prisutno je fizičko kažnjavanje dece. Prema istraživanju Vere Erlih (prema Trebješanin, 1991) od svih zemalja bivše Jugoslavije, Srbija zauzima prvo mesto u korišćenju batine kao vaspitnog sredstva. Ona to objašnjava različitom istorijskom prošlošću. U našoj zemlji je najjača ratnička tradicija, a empirijski podaci pokazuju da ukoliko je u nekoj zemlji snažniji borbeni duh, utoliko je češće i telesno kažnjavanje. Ipak noviji podaci prema istraživanju iz 2005. godine pokazuju da 58%

roditelja u Srbiji fizički kažnjava decu, dok je najnovije istraživanje Unicefa iz 2010. godine pokazalo da 37% roditelja u Srbiji primenjuje fizičko kažnjavanje u vaspitanju dece. Ovi podaci izgledaju ohrabrujuće, jer se smanjuje procenat roditelja koji koriste silu u vaspitnim postupcima, što je povezano sa nekim savremenom tendencijama u razvoju društva, a što je prisutno i u odredbama i prednacrtima zakona o pravima deteta kojima se nastoji da se zabrani fizičko kažnjavanje dece u Srbiji.

Predstave o detetu kao rđavom i nerazumnom biću su sve više deo prošlosti. Pod uticajem obrazovanja i boljeg razumevanja prirode deteta, počela su da se menjaju verovanja roditelja i njihove predstave o prirodi deteta. Pod uticajem humanistički orijentisane psihologije i verovanja da je dete po prirodi dobro biće počinju da se menjaju i verovanja roditelja o efikasnosti određenih vaspitnih postupaka, autoritarno vaspitanje se zamenjuje permisivnim vaspitanjem. Verovanja o efikasnosti fizičkog kažnjavanja sve više ustupaju mesto jednom drugačijem odnosu prema detetu, razumevanju prirode deteta, njegovih potreba i mogućnosti. Tome doprinose i savremena psihološka saznanja o razlikama koja postoje između dece u odnosu na primenu kažnjavanja, kao i efekte koje kažnjavanje ima na razvoj ličnosti deteta. Introvertna deca su u stanju visoke budnosti nervnog sistema sa visokim stepenom neuroticizma, prilikom kažnjavanja lako uče strahove i depresivna ponašanja, zbog čega bi trebalo da bude zabranjeno kažnjavanje introvertne dece. Kada su u pitanju ekstroverti, onda svakako treba imati u vidu da ekstrovertna deca sa ekstremnim neuroticizmom teško uče strahove, ali lako uče agresivna ponašanja, asocijalna, delikventna ponašanja, histerična ponašanja, što ukazuje da se kod ekstrovertne dece kažnjavanjem može izazvati agresivno ponašanje. Zbog toga kažnjavanje kao vaspitni postupak treba koristiti veoma oprezno, kao i zbog toga što se kaznom samo temporalno (privremeno) smanjuje sekvenca nekog ponašanja, jer se novo ponašanje uči isključivo pozitivnim potkrepljenjem.

Ipak istraživanja pokazuju da je fizičko kažnjavanje i dalje prisutno u vaspitnim postupcima roditelja. Tako istraživanje Holdena i Zambarana (Holden, Zambarana, 1992) koje se odnosi na probleme kažnjavanja dece pokazuje da je praksa da se deca tuku u širokoj upotrebi. Prema ranijim istraživanjima, ističu oni, preko 90% Amerikanaca je tuklo svoju decu. Međutim, učestalost sa kojom se upotrebljavaju batine je veoma promenljiva. Za uzorak roditelja srednje klase karakteristično je da ih većina roditelja (60–70%) koristi povremeno, možda jednom ili dva puta nedeljno, kao reakciju na veoma loše ponašanje. Veoma loše ponašanje obično podrazumeva za većinu roditelja jednu od sledeće tri stvari: prkosno ponašanje, sopstveno ugrožavanje ili nekog drugog i voljnu destruktivnost. Neki roditelji (možda 10–15%) se oslanjaju na fizičku kaznu kao glavnu disciplinsku tehniku i koriste je skoro svakodnevno. Ostali roditelji pripadaju trećoj grupi koja nikada ili retko tuče decu. Napred pomenuti autori, na osnovu istraživanja koje su organizovali navode rezultate koji se odnose na transimisiju prihvatanja fizičke kazne. Naime, 75% majki i 80% ispitanih očeva su izjavili da su batinali svoje petogodišnjake najmanje jednom nedeljno. Roditelji koji vrednuju batinanje izjavljuju da ga često koriste i da se trude da ga prenesu na kasnije generacije. Nasuprot tome, roditelji koji ne batinaju izjavljuju da ne bi voleli da se praksa batinanja prenosi na kasnije generacije. U po-

gledu uticaja batinanja na stavove dece, istraživanje je pokazalo da je najjača veza uspostavljena sa praksom majki. Roditelji koji nikada ili retko batinaju imaju decu sa najnižim rezultatima (u smislu batinanja u zamišljenim situacijama), prati ih grupa koja ponekad batina, pa tek onda grupa koja često batina. Autori na kraju upozoravaju na moguće posledice ovakve prakse, kao što je, nasilje u američkoj kulturi.

U svom istraživanju Rubinova i Milsova (Rubin, Mills, 1992) ukazuju na to da sklop negativnih osećanja najviše utiče na upotrebu roditeljske sile. One su otkrile da upotreba sile majki može biti određena ukoliko se uzmu u obzir svi životni uslovi. Napred pomenuti autori smatraju da je naročito slab socioekonomski status izražen jačim negativnim reakcijama i primeni sile kao reakcija na neprihvatljivo ponašanje dece. Ovo je naročito tačno, ističu one, onda kada majke nemaju odgovarajući društveni oslonac koji im je potreban. Zbog toga se društveni oslonac izražava kao neophodan faktor u vezi sa reakcijama majki vezanih za oblikovanje neodgovarajućeg dečijeg ponašanja. Istraživanje je pokazalo, da ukoliko su majke iskusile teške životne situacije, birale su silu, ali samo u onim slučajevima u kojima je prisutno agresivno ponašanje dece. Rezultati ove studije jasno ukazuju da je emocionalna uravnoteženost majki od primarne važnosti za dečije agresivno ponašanje. Rezultati ove studije takođe ukazuju na to da primena sile proizilazi iz socioekonomskog statusa kao i iz društvene podrške. Nizak socioekononski status je jače povezan sa primenom sile onda kada je majkama bila potrebna veća društvena podrška nego što su je tada imale. Ovi podaci mogu biti zabrinjavajući ukoliko uzmemo u obzir ekonomske probleme koji su prisutni u mnogim porodicama i njihovo eventualno reflektovanje na vaspitne postupke roditelja kroz primenu kažnjavanja, što nas je i podstaklo da istražimo ovaj problem.

### 3. Metodološki pristup problemu

Predmet ovog istraživanja se odnosio na utvrđivanje vaspitnih postupaka roditelja u sprečavanju neprihvatljivog ponašanja dece. U istraživanju smo pošli od pretpostavke da roditelji u vaspitnim postupcima koje koriste za sprečavanje neprihvatljivog ponašanja primenjuju pozitivno i negativno potkrepljenje. U istraživanju je korišćena deskriptivna naučno-istraživačka metoda, skaliranje kao istraživačka tehnika i kao instrument skala za procenu vaspitnih postupaka roditelja (Dimensions of Discipline Inventory – DDI; Straus, Fauchier, 2007). Pitanja koja se odnose na korišćenje vaspitnih postupaka podeljena su u dve grupe: postupci koji podrazumevaju kaznene metode i postupci koji podrazumevaju nekaznene metode, kao i oni koje se odnose na kombinaciju ova dva. Svih 25 pitanja mere stepen do kog se roditelji angažuju kako bi ispravili neprihvatljivo ponašanje dece. Dvanaest pitanja se odnosi na kaznene metode, jedanaest na nekaznene metode, a dva predstavljaju kombinaciju ova dva metoda. Ovih 25 vaspitnih postupaka se koriste za kreiranje 9 skala procene, pomoću kojih se meri učestalost korišćenja ovih postupaka (Tele-sno kažnjavanje, Uskraćivanje privilegija, Verbalna kazna, Kazneni zadaci, Objasnenje, Ignorisanje neprihvatljivog ponašanja, Nagrada, Posmatranje, Preusmerenje).

U istraživanju je korišćena jedna skala za procenu primene i učestalosti korišćenja vaspitnih postupaka majki i jedna skala za procenu primene i učestalosti korišćenja vaspitnih postupaka očeva. Ispitanici su bili učenici VIII razreda osnovne škole u Nišu, 100 učenika je popunilo upitnike o vaspitnim postupcima njihovih roditelja.

#### 4. Rezultati istraživanja i diskusija rezultata

Na osnovu statističke obrade dobijenih rezultata, došli smo do podataka da je u vaspitnim postupcima očeva nagrađivanje na prvom mestu, zatim sledi verbalno kažnjavanje i na trećem mestu objašnjenje, dok je telesno kažnjavanje na pretposlednjem mestu. Dobijeni rezultati su prikazani u tabeli 1.

Vaspitni postupci devet skala	Minimum	Maximum	N	Procenat očeva koji koriste vaspitni postupak
Nagrađivanje	0	7	100	98
Verbalna kazna	0	7	100	88
Objašnjenje	0	7	100	86
Uskraćivanje potkrepljenja	0	7	100	84
Kazneni zadaci	0	7	100	81
Posmatranje	0	7	100	80
Ignorisanje neprihvatljivog ponašanja	0	7	100	75
Telesna kazna	0	7	100	45
Preusmerenje	0	7	100	44

Tabela 1. Vaspitni postupci očeva grupisani u devet skala

Kod majki (tabela 2) se kao najdominantniji vaspitni postupak izdvaja verbalna kazna, zatim slede objašnjenja, a na trećem mestu je nagrađivanje, dok je telesno kažnjavanje na poslednjem mestu.

Tvrđenje – devet skala	Minimum	Maximum	N	Procenat majki koje koriste vaspitni postupak
Verbalna kazna	0	7	100	98
Objašnjenje	0	7	100	96
Nagrađivanje	0	7	100	88
Kazneni zadaci	0	7	100	87
Uskraćivanje potkrepljenja	0	7	100	86
Ignorisanje neprihvatljivog ponašanja	0	7	100	76
Preusmerenje	0	7	100	60
Posmatranje	0	7	100	50
Telesna kazna	0	7	100	45

Tabela 2. Vaspitni postupci majki grupisani u devet skala

Na osnovu dobijenih podataka može se videti da se kod očeva izdvajaju nagrađivanje i verbalna kazna, a kod majki verbalna kazna i objašnjenje, dok se fizičko kažnjavanje i kod očeva i kod majki nalazi pri dnu tabele.

Dominantnost verbalne kazne može se objasniti time da roditelji često nisu ni svesni da njena primena ima efekat kazne, pa čak nisu svesni ni njene učestalosti. Psihološku agresiju, koju roditelji ispoljavaju, primenom različitih oblika verbalne kazne, roditelji često ne vide kao nešto što može biti kazna i što može loše uticati na dete. Roditelji su skloni tome da kada se dete loše ponaša primenjuju široku paletu uvreda, i ovo istraživanje predstavlja još jedan dokaz koji ide u prilog tome. Majke verbalno kažnjavanje primenjuju češće od očeva i kod njih je ovaj vaspitni postupak najdominantniji, dok je kod očeva najpre dominantno nagrađivanje, a zatim verbalna kazna, što nam govori da očeви teže da neprihvatljivo ponašanje spreče nekaznenim metodama, i da su tolerantniji od majki. Ipak njihova tolerantnost može se povezati sa time što zbog posla i raznih obaveza malo vremena provode sa detetom, pa su samim tim možda spremniji da istolerišu neprihvatljivo ponašanje u većoj meri nego majke.

Sa druge strane niži nivo primenjenosti fizičke kazne, govori nam da roditelji teže ka tome da napuste tradicionalne vaspitne metode koje su koristili njihovi roditelji, da se postepeno preorijentišu na postupke koji nisu ponižavajući za dete, mada još uvek 45% ispitanih očeva i majki primenjuje fizičko kažnjavanje, što možemo razumeti i kao problematično postupanje roditelja, s obzirom na to da se radi o mlađim adolescentima. Izgleda da savemeni roditelji polako odustaju od tradicionalnih metoda u sprečavanju neprihvatljivog ponašanja, jer je verbalno kažnjavanje veoma zastupljeno u njihovim vaspitnim postupcima. Ajtem „roditelji me grde i kritikuju“, je ajtem sa najviše skorova, što ukazuje na izraženo verbalno kažnjavanje u vidu grubih kvalifikacija: lenj/a, lakomislen/a, aljkav/a, koje vređaju ličnost deteta i negativno se odražavaju na razvoj samopoštovanja. Kvalifikacije koje ne govore o ponašanju već ih karakteriše etiketiranje ličnosti deteta, mogu nepovoljno da se odraze na razvoj samopoštovanja adolescenata i mogu imati suprotan efekat, da dete baš nastoji da realizuje neadekvatne procene roditelja.

Pored verbalne kazne, koja predstavlja tradicionalan način disciplinovanja deteta, roditelji u velikoj meri primenjuju nagrade i objašnjenja, koja spadaju upravo u nekaznene vaspitne postupke, a njihova dominantnost pokazuje da su roditelji orijentisani ka modernim metodama vaspitanja i da shvataju značaj i vrednost njihove upotrebe. Majke češće koriste objašnjenja od nagrade, dok očeви češće koriste nagradu od objašnjenja, ali su kod oba roditelja ovi postupci izuzetno dominantni. Ovi podaci nam govore da su roditelji svesni njihovog značaja pa ih u skladu sa tim i primenjuju. U odnosu na očeve majke češće koriste objašnjenja, ali zato manje nagrađuju dete, što nam govori da više pažnje posvećuju detetu i da pored mnogobrojnih obaveza ipak uspevaju da odvoje vreme kako bi mu pružile potrebne informacije, za razliku od očeva kojima je jednostavnije da detetu daju nagradu.

Da bi se utvrdilo da li među roditeljima postoji statistički značajna razlika u pogledu učestalosti upotrebe vaspitnih postupaka urađen je t-test. Može se konstatovati da je distribucija u odnosu na zastupljenost određenih postupanja vrlo

slična, ipak su utvrđene statistički značajne razlike u odnosu na zastupljenost verbalnog kažnjavanja kod majki.

Tvrđnje	df	t	Stepen korelacije
Par 1 – Moji roditelji mi objašnjavaju pravila kako bi sprečili moje neprihvatljivo ponašanje	99	.747	.457
Par 2 – Moji roditelji mi uskraćuju džeparac, upotrebu računara, video igricu ili neku drugu privilegiju, zbog neprihvatljivog ponašanja	99	.286	.776
Par 3 – Moji roditelji me šalju u sobu na određeno vreme, zbog neprihvatljivog ponašanja	99	1.090	.278
Par 4 – Moji roditelji viču ili me grde zbog neprihvatljivog ponašanja	99	2.243	.027*
Par 5 – Moji roditelji me udare po ruci, povuku za uvo ili za kosu kada se ponašam neprihvatljivo	99	1.249	.215
Par 6 – Moji roditelji mi daju da radim nešto dugo, umesto onog sto sam radila/o loše	99	.671	.504
Par 7 – Moji roditelji čine da osećam sramotu ili krivicu zbog neprihvatljivog ponašanja	99	.188	.851
Par 8 – Moji roditelji ne obraćaju pažnju na moje neprihvatljivo ponašanje	99	.794	.429
Par 9 – Moji roditelji me pljesnu, ili ošamare kada se ponašam neprihvatljivo	99	-.214	.831
Par 10 – Moji roditelji koriste varjaču, kaiš ili neki drugi objekat kako bi me kaznili za neprihvatljivo ponašanje	99	-1.195	.235
Par 11 – Moji roditelji me pohvaljuju jer sam prestao/la sa neprihvatljivim ponašanjem	99	-.731	.467
Par 12 – Moji roditelji mi uskraćuju ljubav, poljubac, zagrljaj, zbog neprihvatljivog ponašanja	99	.960	.339
Par 13 – Moji roditelji me šalju u krevet bez obroka, zbog neprihvatljivog ponašanja	99	-1.107	.271
Par 14 – Moji roditelji mi govore da su me pratili i proveravali kako bi videli da li sam radio/la nešto loše	99	-.048	.962
Par 15 – Moji roditelji mi daju novac jer sam prestao/la sa neprihvatljivim ponašanjem	99	-.336	.738
Par 16 – Moji roditelji mi pokazuju ispravnu stvar	99	.929	.355
Par 17 – Moji roditelji ignorišu moje neprihvatljivo ponašanje kako bi se suočio/la sa posledicama	99	.309	.758
Par 18 – Moji roditelji mi daju dodatni posao, zbog neprihvatljivog ponašanja	99	1.586	.116
Par 19 – Moji roditelji me teraju da učinim nešto zbog neprihvatljivog ponašanja	99	-.138	.890
Par 20 – Moji roditelji mi govore da sam lenj/a, lakomislen/a ili aljkav/a	99	1.406	.163
Par 21 – Moji roditelji mi uskraćuju džeparac, upotrebu računara, video igricu ili neku drugu privilegiju dok ne uradim ono što od mene žele	99	-1.826	.071
Par 22 – Moji roditelji me proveravaju da bi videli da li se loše ponašam	99	1.103	.273
Par 23 – Moji roditelji me proveravaju kako bi mi rekli da sam nešto dobro uradio/la	99	.408	.684
Par 24 – Moji roditelji zahtevaju od mene da se izvinim ili kažem da mi je žao zbog neprihvatljivog ponašanja	99	1.704	.092
Par 25 – Moji roditelji mi zabranjuju izlazak, ili uskraćuju aktivnosti van kuće, zbog neprihvatljivog ponašanja	99	1.191	.237

Tabela 3. Statistički značajna razlika između roditelja u pogledu učestalosti korišćenja vaspitnih postupaka

Na osnovu dobijenih rezultata prikazanih u tabeli 3, može se videti da statistički značajna razlika u pogledu učestalosti primene vaspitnih postpaka između očeva i majki postoji jedino za tvrdnju koja se odnosi na verbalnu kaznu „Moji roditelji viči ili me grde zbog mog neprihvatljivog ponašanja“, jer je dobijeni nivo značajnosti manji od 0.05 (0.027), što ukazuje da postoji statistički značajna razlika. Ovaj vaspitni postupak majke koriste duplo više nego očevi, što se poklapa sa rezultatima koje su u svom istraživanju dobili Štraus i Fošijer (Straus & Fauchier, 2007). Kada se pogledaju ajtemi sa skale onda se kod majki kao najzastupljenije, nalaze tvrdnje koje se odnose na verbalno kažnjavanje: „Majka mi kaže da sam lenj/a, lakomislen/a ili aljkav/a“ i „Majka viče na mene i grdi me zbog mog neprihvatljivog ponašanja“, što ukazuje na izraženije prisustvo verbalnog kažnjavanja u vaspitnim postupcima majki, a što se može povezati sa izraženijim prisustvom tradicionalnog u vaspitnim postupcima majki.

## 5. Zaključak

Na osnovu napred prezentovanih rezultata možemo konstatovati prisustvo tradicionalnog u vaspitnim postupcima roditelja kroz izraženo verbalno kažnjavanje, jer su pored fizičkog kažnjavanja u srpskoj patrijarhalnoj kulturi roditelji kritikovali i grdili. Rezultati istraživanja pokazuju da roditelji sve ređe primenjuju fizičko kažnjavanje, ali je zato veoma zastupljeno verbalno kažnjavanje u vidu grubih kvalifikacija: lenj/a, lakomislen/a, aljkav/a, koje vređaju ličnost deteta i negativno utiču na razvoj samopoštovanja. Kvalifikacije koje ne govore o ponašanju deteta, već ih karakteriše etiketiranje ličnosti deteta, nepovoljno utiču na razvoj samopoštovanja adolescenata. S obzirom na to da je ovaj oblik izraženiji u vaspitnim postupcima majki, postavlja se pitanje da li je njegovo prisustvo povezano sa socioekonomskim statusom majki, što su u svom istraživanju dobile Rubinova i Milsova (Rubin, Mills, 1992). Možemo samo da konstatujemo da postoji velika verovatnoća da je ekonomska nesigurnost naših ispitanica verovatno povezana sa izraženijom upotrebom verbalnog kažnjavanja, s obzirom na društveni kontekst i siromaštvo u kome egzistiraju mnoge porodice.

Dobijeni rezultati ukazuju i na prisustvo modernog u vaspitnim postupcima roditelja kroz nekaznene postupke zasnovane na nagrađivanju i objašnjavanju, pri čemu je nagrađivanje prisutnije u vaspitnim postupcima očeva, što se takođe može smatrati modernim u postupanju očeva. Težnja ka egalitarnoj distribuciji moći u porodici kao moderna tendencija, reflektuje se na vaspitne postupke roditelja. Autoritet očeva više ne počiva na strahopoštovanju, što je nekada bilo aksiom patrijarhalne srpske kulture. Težnja ka emancipaciji kao moderna tendencija doprinosi opterećenosti i gomilanje uloga, što se reflektuje na vaspitne postupke majki, koje dvostruko više od očeva koriste verbalno kažnjavanje. To takođe govori i da su one više uključene u proces vaspitanja, ali i da su frustrirane zbog opterećenosti koja je povezana sa gomilanjem brojnih uloga.

Dobijeni rezultati takođe govore o izokrenutosti uloga, što se može povezati sa haotičnim funkcionisanjem porodice. Majke koje kažnjavaju i očevi koji nagrađuju, da li je to adekvatnije za funkcionisanje savremene porodice? Da li iza toga stoji nesaglasnost roditelja u vaspitanju, nepostojanje roditeljskog saveza, što urušava roditeljski autoritet i stvara konfuziju u zahtevima koje roditelji postavljaju. U prošlosti – očevi su kažnjavali, majke podržavale, nagrađivale, pružale nežnost i toplinu. U homogenoj kulturi uloge su bile jasne. Izokrenutost uloga, ukazuje na problem haotičnog funkcionisanja savremene porodice. Tranzicija koja je prisutna u društvenom kontekstu kada se ukrsti sa unutrašnjom tranzicijom koju prolazi svaka porodica može da doprinese stvaranju obrazaca haotičnog porodičnog funkcionisanja (Matejević, 2009, 2012), što se odražava na ostvarivanje vaspitne funkcije porodice. Često se ogleda kroz problem nepostojanja roditeljskog autoriteta, ali i kao nedostatak sigurnosti koju porodica treba da pruži. Dobijeni rezultati ukazuju na potrebu i neophodnost društvene podrške porodici u ostvarivanju vaspitne funkcije.

## Literatura

- Holden, G. J., Zambarano, R. J. (1992). *Passing the Rod: Similarities Between Parents and Their Young Children in Orientations Toward Physical Punishment*, U: Siegel I.E. (ed.) *Parental Belief Systems: The Psychological Consequences for children* (2.ed.) LEA Hillsdale New Jersey.
- Kaličanin, P. (2006). *Bihevioralna terapija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kohn, M. L. (1977). *Class and Conformity a study in values* (2.ed.), The University of Chicago Press.
- Matejević, M. (2009). Funkcionalnost porodica studenata i sklonost ka alkoholizmu i narkomaniji, *Studenti, seks i droga, Zbornik radova*, Centar za naučna istraživanja SANU i Univerzitet u Nišu, 149–160.
- Robbins, S. (2003). *Organizational Behavior*. Englewood Cliffs: Prentice Hall Inc.
- Rot, N. (1972). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Rubin, K. H., Mills, R. R. (1992). *Parents' Thoughts About Children's Socially Adaptive and Maladaptive Behaviors Stability, Change and Individual Differences* U: Sigel I.E. (ed.) *Parental Belief systems: The Psychological consequences for children* (2.ed.) LEA Hillsdale, New Jersey.
- Straus, M. A. & Fauchier, A. (2007). *Manual for Dimensions of Discipline Inventory (DDI)*. Durham, NH: University of New Hampshire.
- Straus, M. & Fauchier, A. (2007). *Dimensions of discipline by fathers and mothers as recalled by university students*. Durham, NH: University of New Hampshire.
- Trebješanin, Ž. (1991). *Predstave o detetu u srpskoj kulturi*. Beograd: SKZ.
- Zdravković, Z. (1980). *Bihevioralna psihoterapija u psihijatriji*. Niš: Institut za dokumentaciju zaštite na radu.

Marina D. Matejević, Anita Nikolić

## TRADITIONAL AND MODERN IN PARENTAL DISCIPLINARY METHODS

*Summary:* This paper discusses the parental disciplinary methods in the context of behavioral approach according to which the positive and negative reinforcement forming the behavior of children. In the Serbian patriarchal culture in the terms of upbringing of children is meant punishment, usually physical and verbal punishment, which suggesting to us that education was based on negative reinforcement. Beliefs which were previously existed in relation to the effectiveness of the this upbringing practices have changed with the changes that have taken place in society, and which are reflected on family functioning and child rearing practices of parents. The objective of this research is to determine predominant parental disciplinary method in the prevention of unacceptable behavior in children. In this survey we used the scale for evaluating educational treatments of parents DDI (Dimensions of Discipline Inventory Straus, Fauchier, 2007) which was filled in among the 100 pupils of eighth grade. The results of research showed that the dominant educational treatment of mothers is verbal punishment, which is based on negative reinforcement, while the dominant treatment of fathers is rewarding, which is based on positive reinforcement. It were found statistically significant differences between parents in the prevalence of verbal punishment, which is highly expressed in the educational practices of mothers. Also, research results show that the punishment already existing in educational treatments of parents, but in a different way, through explanation and verbal punishment, but rewarding is also very present, which indicating to us that there has been a change in parents' beliefs in relation to the effectiveness of corporal punishment, which gives rise to a more modern ratio of parents towards the positive and negative reinforcement, in other words, punishment and rewarding in family education.

*Key words:* behavioral approach, parental disciplinary methods, negative reinforcement, punishment, positive reinforcement, rewarding